चांदोबा

ऑक्टोबर १९८५

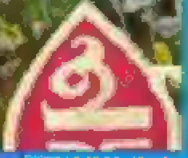

चांदोबा

संस्थापक : 'चक्रपाणी'
संचालक : नागिरेड्डी

लोभी वृत्तीच्या माणसाच्या इच्छेला काही मर्यादाच नसते. ते सर्व काही संपन्न असले तरी असंतुष्ट रहातात. त्यांना खरे पहाता पूर्वगोष्टींचे ज्ञान देऊन गतजीवनातील आठवणी सांगितल्या तर एखादे वेळेस त्यांच्यात बदल घडण्याची शक्यता असते ह्याचे उदाहरण आपल्याला "अतृप्त इच्छा" ही गोष्ट वाचूनच समजेल.

अमर वाणी

बहिर्मनोरमं मलिन, मन्तस्सारं हि दृश्यते ।
विकार रूपोपि पुमान्, हृदि प्रज्ञान्वितः खलु ॥

[बाह्य सुंदर रूप पाहून माणसाचे उपजत गुण काही आपण पाहू शकत नाही- काळी मिरी जरी बाहेरून काळी दिसली तरी आत जहाल तिखट असते तद्वतच बाहेरून कुरूप दिसणारी माणसे सुद्धा विद्वान पंक्तीत असतात.]

वर्ष : ३५ ऑक्टोबर १९८५ अंक : ४
एक प्रत : २-०० वार्षिक वर्गणी : २४-००

चोरांना पकडणारा पोपट

... कुटुंबात एकदा चोरी झाली. परंतु कोणालाही ... की, चोरी कशी झाली? त्या घराच्या मालकीणीने एका पोपटाला पाळले होते चोरीनंतर तो पोपट सारखा हाका मारीत राहीला टोनी रॉबर्ट तेव्हा पोलिसांनी चोरांच्या रेकॉर्ड मध्ये असलेल्या टोनी व रॉबर्टला पकडून हातकड्या घातल्या घरात कोणीही नाही असे पाहून ते दोघे एकमेकांना नावांनी हाका मारीत होते ते पाहूनच तो पोपट त्यांची नांवे तोंडाने म्हणत राहीला होता.

गळणारा धातु

न्यु हाम्पशायर नावाच्या एका कंपनीने एका नवीन धातुचा शोध लावला आहे. यद्यपि ही एक धातु आहे तरी सुद्धा तिच्यात पाणी मिसळले तर ते बारा मिनिटाच्या आत गळून जाऊन आपले अस्तित्व गमावून बसते.

पाण्यात बुडालेले शहर

महाभारताच्या पुराणावरून आपल्याला असे समजते की, श्रीकृष्णाच्या मरणानंतर द्वारका नगर समुद्रात बुडून गेले. परंतु तद्द स्थापित डॉ. एस् आर् राव ह्यांच्या नेतृत्वाने पुरातत्व विभागातील खोदाईच्या वेळी असे दिसले कि खरोखरी ई. पू. १५०० मध्ये एक प्राचिन शहर समुद्रात बुडाले होते.

तुम्हांला माहीत आहे कां ?

१. सर्वात प्रथम पृथ्वी गोल आहे असे सांगून विश्वास संपादन करणारी व्यक्ति कोण ?
२. सर्वात प्रथम पृथ्वीचा परिघ मोजणारी व्यक्ति कोण ?
३. ध्रुव प्रदेशांच्या येथे सूर्यप्रकाश रेखांच्या असमळण्या वस्तूंचे वजन कमी होते, का ?
४. जगातील सर्वात मोठे नैसर्गिक बंदर कुठे आहे ?
५. जगातील सर्वात मोठे वाळवंट सहारा परंतु दुसरे मोठे वाळवंट कुठे आहे ?

[उत्तरे पान ६४ वर पहावीत.]

अजामिल

प्राचिनकाळात कान्यकुब्ज नगरात अजामिल नावाचा एक ब्राह्मण रहात होता. लहानपणी तो फार परिश्रमी व सदाचारी होता. तारुण्यात पदार्पण केल्यानंतर तो एके दिवशी फुले वेचण्याकरीता म्हणून पुष्पवाटिकेत गेला. परत येताना त्याला काही दारुडे जुगारी व वाईट व्यसनात मतीभ्रंश झालेले तरुण दिसले. त्याचक्षणी अजामिलच्या मनाने चुकीच्या रस्त्याने जाण्याचा निर्णय घेतला व त्याने घरदार सोडून ताकी विकून धर्मविरुद्ध वागणाऱ्या एका बाई बरोबर विवाह करून भोगविलासात आपले आयुष्य घालवले. त्यांना एकूण आठ मुले झाली शेवटच्या मुलाचे नांव त्यांनी "नारायण" असे ठेवले.

वार्धक्य आल्या बरोबर अजामिल आजारी पडला व त्याने अंथरूण धरले. त्या स्थितित असताना त्याला यमराजाचे दूत दिसू लागले. मरणाच्या भीतीने त्याने मोठ्याने किंचाळत आपल्या लहान मुलाचे नांव घेत 'नारायण' 'नारायण' असे ओरडत हांका मारल्या. हे शब्द जेव्हां विष्णुदूतांच्या कानी पडले तेव्हां त्यांनी तत्क्षणीच अजामिलला दृष्टांत दिला. तेव्हां तेथे उपस्थित झालेल्या यमदूतांमध्ये व विष्णुदूतांमध्ये वादविवाद सुरु झाला की, ह्याला यमलोकात न्यायचे की विष्णुलोकात ? अजामिल तर बेशुद्धावस्थेत होता. तरी त्याला अस्पष्ट ऐकू आले. त्यांच्या बोलाचाली वरून कळले आपण कसे नीच जीवन जगत आहोत. त्याचा त्याला पश्चात्ताप होऊ लागला.

शेवटी यमदूत असा विचार करीत तेथून निघून गेले की—"हा कोणीतरी मोठा विष्णु-भक्त दिसतो आहे. आपण बहुदा चुकून इथे आलो!" असे होऊन त्याची मरणाची वेळ तर टळून गेली. आणि त्याचा परिणाम असा झाला की, त्याचे आरोग्य सुधारू लागले.

त्या दिवसापासून त्याच्या मनात भयंकर बदल झाला. त्याने असे मनांत स्मरण केले आपल्या लहान मुलाला "नारायण" म्हणून हांका मारल्या तरी विष्णुदूत त्या ओरडण्याने धावून आले. व विष्णुचे आपल्यावरील अगाध प्रेम पाहून त्याला गहिवरून येऊ लागले. त्याने आपले उर्वरित आयुष्य देवाची भक्ति ध्यान धारणा सदाचरण ह्यात घालवून गंगा किनारी आपली समाधी लावली. व आपल्या शरिराचा त्याग करून तो विष्णु लोकांत गेला.

कांशाचा किल्ला

१०

[अंधार पडल्यानंतर झाडाच्या फांदीवर पेंगत असलेला चंद्रवर्मा वाऱ्याच्या झोताने झाडा-वरून खाली एका पक्षाच्या पाठीवर जाऊन पडला. अर्ध्या रात्री नंतर एक अग्नीपक्षी तेथे येऊन उतरला आणि त्याने गरुडाला सांगितले कि तुम्ही जादुगारीण कापालिनीला पकडून मांत्रिक शंबूच्या हाती सुपुर्द करा गरुडांनी त्याचे म्हणणे मान्य केले पुढे...]

अग्निपक्षाचे गरुडांच्या बरोबर ज्या बोलाचाली केल्या त्या चंद्रवर्माने ध्यान लावून ऐकल्या व त्याच्या आनंदाला उधाण आले. चंद्रवर्माने त्या कालसर्पाच्या मदती-मुळेच त्या झाडावरचे फळ खाल्ले होते म्हणून त्याला आता पशु-पक्षांची भाषा चांगली समजू लागली होती. त्यामुळे त्याला आता शंभर कोस दूर असलेल्या शंबूपाशी जाण्याकरीता पायी व अनेक संकटे भोगून येण्याची आवश्यकताच राहीली नाही. गरुडांच्या पिसात लपून बसून त्याला मोठ्या सुलभतेने शंबूपाशी पोहोचणे शक्य होते.

ही मोठी नशिबानी आलेली संधी पाहून चंद्रवर्माला खूपच अत्यानंद झाला. तो मोठ्या आशेने व उत्सुकतेने वाट पाहू लागला. की केव्हां एकदा उजाडते व आपण गरुडांच्या बरोबर उडून केव्हां

एकदा शंखू मांत्रिकापाशी जाऊन पोहोचतो. त्याने आपल्याशीच विचार केला. कापालिनीला कपटीपणाने पकडण्याचा जो उपाय शंखू मांत्रिकाने केला आहे. तो नक्कीच असफल होईल. तशी कापालिनी भोळी-भाबडी नाही. त्या गरुडांनाच काळसर्पाचा आहार बनवायला ती मागे पुढे पहाणार नाही. व त्याकरीता ती नक्कीच काहीतरी मार्ग शोधून काढेल.

चंद्रवर्मा अशाच काही विचारात मग्न होता. तितक्यात आकाशात फटफटीत उजाडू लागले. सूर्य वर आला व त्याची किरणे गरुडांच्या अंगाला लागता क्षणीच गरुड पंख फडफडून पुढच्या मार्गक्रमणाची तयारी करु लागले. ते गरुड उत्तर दिशेकडे वळून उडू लागले हे पहाताच चंद्रवर्माला स्वर्ग दोन बोटे उरली. आपले काम सुलभपणे पार पडेल म्हणून त्याला खूप आनंद झाला. पहाता पहाता ते पहाड जंगले नदी नाले ओलांडून कोण्या एका पहाडावर येऊन उतरले. चंद्रवर्माने त्याच्या बोलण्यावरुन ताडले हा पहाड त्या शंखू मांत्रिकाचाच आहे. आता आपल्याला तो शंख प्राप्त करणे सुलभ जाईल.

तेवढ्यात चंद्रवर्मा ज्या पक्षाच्या पंखात लपून बसला होता त्याने खाली वाकून दुसऱ्या पक्षाला म्हटले–" अरे मित्रा, ह्या सरोवरात पाहिलेस का? ते बघ, हत्तीच्या प्रमाणे माजलेल्या मगरी. मगरीचे मांस खाऊन पण बरेच दिवस झाले असतील ना!" असे म्हणत क्षणार्धात त्याने तीरासारखी खाली उडी मारली.

अशा प्रकारे अचानक गरुडांच्या खाली झेप घेण्यामुळे चंद्रवर्माची पकड ढिली झाली व झटका खाल्ल्याप्रमाणे त्याच्या हातातून त्याचे पंख सुटले व तो खाली असलेल्या सरोवरात गिरक्या खात येऊन पडू लागला.

चंद्रवर्माला आपल्या पाठीवरुन सरकून खाली पडत असलेले पक्षाने पाहिले नव्हते. त्याने आपली दृष्टी सरोवरातील मगरीवर केंद्रित केली होती. त्याने मनांत म्हटले की, आता आपण मगरीचा नाहीतर गरुडाचा आहार नक्की बनलो. असा विचार येताच त्याला दरदरुन घाम फुटला तेवढ्यात त्या सरोवरामधून उंच आकाशाला पोहोचेल असे एक मोठे स्तंभाप्रमाणे कारंजे उंच उडाले व धप्प् आवाज करीत चंद्रवर्मा पाण्यात पडत असता त्याने उत्तरेकडे पाहिले.

गरुडपक्ष्याने मोठ्या आर्तनादाने आवाज केला. त्याने सारा आसमंत जागा झाला नंतर त्याने उंच झेप घेतली तेव्हां त्याच्या पायांच्या नखांच्या पकडीत ती मगर तडफडाट करीत होती.

चंद्रवर्माला ते दृश्य क्षणभरही पहावेस वाटले नाही. त्याने त्या सरोवरात डुबकी मारली नंतर शांतपणे तो पाण्याबाहेर डोके काढून पाहू लागला. त्याने सरोवराच्या सभोवताली आपली नजर टाकली. त्याने

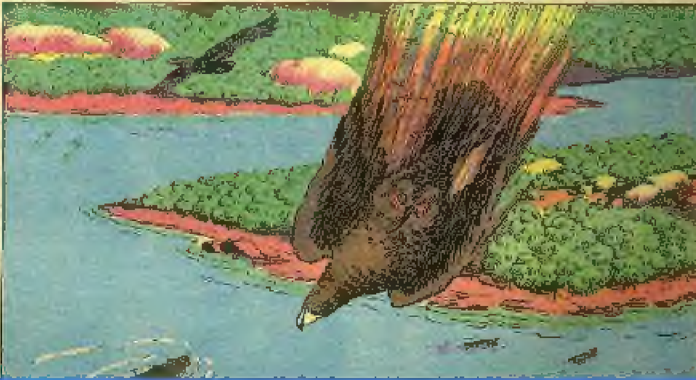

पाहीले लहान मोठ्या मगरी घाबरुन जाऊन पळत आहेत.

चंद्रवर्माने क्षणभर विचार केला की, जे काय झाले ते माझ्या भल्याकरीताच झाले समजावयाचे. गरूडांना पाहून त्या मगरी पळून जात होत्या. नाहीतर आपले हातपाय आतापर्यंत त्यांनी चावून चावून खाऊन टाकले असते.

चंद्रवर्मा जीवांच्या भीतीने अगात बळ आणून जोरजोरात हातपाय मारीत सरोवराच्या किनाऱ्यावर पोहत येऊ लागला. सरोवराच्या किनाऱ्यावर घनदाट अरण्ये माजलेली होती. तो जर अशा जंगलात लवकर पोहचला तरच शंबूच्या सेवकांच्या नजरे पासून आपला बचाव करून घेऊ शकत होता. परंतु किनारा अजून वीस तिस कोस लांब होता व त्याला जवळच काही काटा दिसू लागल्या.

तितक्यात एक प्रचंड मगर, आपले तोंड आवासत वेगाने चंद्रवर्माच्या अगदी जवळ येऊ लागली.

चंद्रवर्मा क्षणभर स्तिंभित झाला. त्याचे शरिर अशा प्रकारे सरोवराकडे खचले जाऊ लागले, की पायाला कोणीतरी प्रचंड दगड बांधावेत.

दुसऱ्या क्षणात त्याने भयाने किंकाळी फोडली व सर्व शक्तिपणाला लावून त्याने आपले शरीर किनाऱ्याकडे आणायचा प्रयत्न केला.

चंद्रवर्माला संकल्पाप्रमाणे खाऊन टाकण्याच्या इराद्याने जवळ येणारी मगर वेगाने पुढे येऊ लागली तेवढ्यात चंद्रवर्मा किनाऱ्याजवळ येऊन पाण्यातून बाहेर आला व त्या घनदाट जंगलात भयाच्या मारे पळू लागला. त्या मगरीने किनाऱ्या बाहेर आपला जबडा वासून थोड्यावेळ चंद्रवर्मा जायच्या दिशेत पाहिले व तिची घोर निराशा झाली. काहीवेळाने तिने आपले अवजड शरिर पुन्हां पाण्यात लोटले.

चंद्रवर्मा धापा टाकीत टाकीत एका वृक्षाच्या बुंधापाशी आला व त्याला टेकून दम घालवण्याकरीता खाली बसला. तेव्हां त्याला आपल्या तलवारीची आठवण आली. त्याला भीती वाटत होती की, आपण पक्षाच्या पाठीवरून खाली पडत असतांनाच आपली तलवार सुटून बहुदा कुठेतरी खाली पडली असणार तेव्हां त्याने आपली नजर म्यानेवर रोखली म्यानेतून तलवारीचे टोक बाहेर दिसले. म्यानेतून तलवार बाहेर खेचली. त्याकणी म्यानेत भरलेले पाणी उंच उडाले. त्याने मोठ्या संतोषाने परत तलवार म्यानेत ठेवली.

"मी अजून तरी भाग्यवान आहे म्हणावयाचो. नाहीतर शंभर योजने लांब असलेल्या ह्या प्रदेशात एका मिनिटाच्या अवधीत कोणतेही कष्ट न पडता येऊन पोहोचलो नसतो व त्यातून त्या सरोवरातील मगरीच्या दाढेतून वाचलो नसतो व स्वतःचे संरक्षण करणारी तलवार पण गमावून बसलो नसतो. आता माझे कर्तव्य काय असेल!" अशा प्रकारचे विचार करीत तो उठून उभा राहिला. झाडाझुडपांना बाजूला सारीत थोडा पुढे गेला. तेव्हां त्याला अगदी समोर जवळच एक उंच पहाड दिसला. त्याचे शिखर म्हणजे लाल भडक आकाशचा छेदघा प्रमाणे दिसत होते. त्याच्या खालोखाल थोड्याथोड्या अंतरावर सपाट जमिन

दिसत होती व तेथे जणी ठेवल्याप्रमाणे भासत होते.

"हा तर शंबू मांत्रिकाचाच पर्वत असावा. मी तर ह्याच्या अगदी जवळ येऊन पोहोचलो. पण, मला तर त्याच्या पूजाकक्ष मधे असलेला शंख हवा आहे. तो कसा प्राप्त करावयाचा बुवा? कारण तो तर त्याच्या नागाच्या गळ्यातील कंठीत ठेवला आहे. नाग तेथील भिंतीवर लटकत असलेल्या खुंटयावर आहे. मला तर तो शंख चोरून नेऊन कापालिनीला द्यावयास पाहिजे–" शाब्बास पठ्ठे, आता पर्यंतचा प्रवास तर यशस्वी झाला. आता शंख कसा मिळवायचा ही

तर एक मोठी कठीण परिस्थितीच झाली !"

चंद्रवर्मा अशा प्रकारे मनातल्या मनात विचार करीत चिंतामग्न झाला. त्याने एक खोल दिर्घश्वास घेतला. जेव्हां तो कापालिकोचा निरोप घेऊन शंख प्राप्त करावयास निघाला. तेव्हां त्याच्यापुढे एकच समस्या उत्पन्न झाली होती की, शंभर योजनें लांब असलेल्या त्या पहाडापर्यंत जावयाचे कसे. आता त्या पहाडापर्यंत तर पोहोचलो आता पुढची समस्या शंख कसा मिळवायचा ? काहीतरी मार्ग शोधणे प्राप्त आहे. चंद्रवर्मा अशाच काहीशा चिंतनेत पडला होता. तेव्हां त्याला कानाचे पडदे फाटतील असा कर्कश आवाज ऐकू आला. तो त्याला आश्चर्य भय वाटले. पुन्हा थोड्यावेळाने तश्याच तऱ्हेच्या आवाजाने त्याचे काळीज थरारले तो आवाज आसमंतात घुमला. त्यावेळेस त्याने तो आवाज कोणाचा असू शकेल हे जाणले. त्याच्या चोहोकडे गगनचुंबी असलेल्या वृक्षांच्या शेंड्यावरून ते आवाज येत होते. तेथे अग्नीपक्षी बसलेला होता व त्याचा आवाज होता. काल रात्री गरूड पक्ष्यांच्या बरोबर बोलाचाली करून तो अशाच प्रकारे काहीसा आवाज करीत होता. तो मिळताजुळता होता.

त्याच्या आधारावरून त्याने अनुमान काढले की, तो ह्याक्षणी शंखुमांत्रिकाच्या पहाऱ्याशी आहे. आणि त्याच्या गुप्त-चराच्या कडून त्याला काही अनर्थ होण्याचा संभव पण आहे. तेवढ्यात त्याला आठवण आली की, दिवसा अग्नी-पक्ष्याला काहीही दिसत नाही. त्यामुळे दिवसा कधीतरी आपल्याला त्या पक्षापासून काही धोका होण्याचा संभव नाही. दुसरे शंखुचे सेवक परंतु त्या शंखुच्या सेवकाकडून शक्यता आहे ना!"

चंद्रवर्मा अशाच काहीश्या विचाराने घालमेल होत होता व भयभीत होता.

[illegible] आरंभ केला. त्याने एवढेच लक्षात ठेवले की, आपल्याला नेहमी सावध राहिले पाहिजे. अचानक येणाऱ्या संकटाकरता आतापासूनच व्याकूळ होणे समजूतदार पणाचे लक्षण नाही. मग काय हा विचार मनात आणला क्षणीच त्याच्या शरीरात एकाएक अति उत्साह व साहस यांची संका निर्माण होवू लागली.

त्यानंतर चंद्रवर्माने तेथील जंगलात फिरून इकडची तिकडच थोडी फळे खाल्ली सरोवरात पडणारे पाणी प्याले. अशातऱ्हेने तहानभूक भागल्यानंतर चंद्रवर्मा एका उंच वृक्षावर चढू लागला. त्यातल्या त्यात एका मोठ्या फांदीवर तो निर्भयतेने आडवा झाला व विचार करू लागला की, आता अंधार कधी होईल रात्र केव्हां पडेल. तेव्हां त्याने त्यावेळेस असा निर्णय घेतला की अंधार झाल्यानंतरच शंखू मांत्रिकाच्या पहाडावरील घरात जाणे हितकर होईल.

प्रवासाने थकल्यामुळे आणि अति उत्सुकता असल्यामुळे चंद्रवर्माला झोप केव्हां लागली ते सुद्धा कळले नाही. सूर्य जरी टळटळीत वर आला तरी आजूबाजूच्या घनदाट झाडांच्या फांद्यामुळे उन्हाचा त्रास त्याला जाणवला नाही. त्यामुळे तो असा काही गाढ झोपला की, रात्र पडली तरी त्याला थांगपत्ता लागला नाही.

बरोबर अर्ध्यारात्रीनंतर चंद्रवर्माने डोळे उघडून पाहिले. तेव्हां सर्वत्र काळोख

मागला होता. जवळच्या शरीरातून काही लहान लहान ध्वनी ऐकू येत होते. झाडाच्या फांद्या वेळ हालून एकमेकांना घासत भयंकर आवाज करीत होत्या. कुठेही माणसांचा काही मागमूस नव्हता.

"असे वाटते, खूप रात्र झाली असावी. आता मला माझे काम संपवून करण्याची एक चांगली संधी हीच आहे. मी आताच शंभूच्या मंत्रगृहाचा विचार करून टाकतो." असे म्हणत चंद्रवर्मा झाडावरून खाली उतरला त्याने मोळोखोपिळोखे देत आपल्या कमरेत खोचलेल्या म्यानेतील तलवारीकडे दृष्टी टाकली. आणि मग तेथून निघाला. थोडा थोडा पुढे जाऊ लागला.

त्या अंधारात रस्त्यातील जमिनीला टेकणाऱ्या झाडाच्या फांद्या व छोट्या मोठ्या झुडूपांना बाजूला करीत तो पहाडातल्या थोड्या दूरपर्यंत धावत गेला. त्या काळोखात त्याची नजर त्या अग्नी-पक्षाला शोधत होती. त्याच्या मनात एकच शंका होती की, आपल्यावर काहीतरी संकट आले तरी ते अग्नीपक्षाकडूनच येईल त्याच्या मनात असा एक विश्वास होता की, तो अग्नीपक्षी जर आजूबाजूला कुठे नसला तर आपण शंभू मांत्रिकाच्या घरात सुरक्षिततेने जाऊ शकू व तो शंख प्राप्त करू.

चंद्रवर्मा पहाडाच्या पायथ्यापाशी येऊन पोहोचत नाही तो त्याला जवळच्या प्रदेशा-तून एक मोठा कर्णभेदी आवाज ऐकू आला व सोबत "वर्मा" म्हणून कोणी हाका-मारल्याचे ऐकू आले. त्याने चमकून इकडे तिकडे मान वळवून पाहिले त्याला आवाज ओळखीचा वाटला व तो त्या आवाजाच्या रोखाने धावत पुढे आला. बाहेर जाऊन पहातो तो त्याच्या आश्चर्याला पारावार राहिला नाही.

चंद्रवर्माला समजले की, तो आवाज कोणाचा आहे? तो "कापालिनी" म्हणत त्या आवाजाच्या रोखाने वेगाने जाऊ लागला. (क्रमश:)

वराची परीक्षा

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर टाकून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! या मध्यरात्री तू हे जे कष्ट घेतो आहेस ते स्वार्था करीता का? स्वार्थाकरीता असतील तर हि हाती येणारी सफलता कृतवर्मा सारखी दुसऱ्यांच्या हाती सोपवू नकोस. त्याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला कृतवर्मा नावाच्या एका राजाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

स्वर्णपुरचा राजा कृतवर्मा एक तरुण मुलगा होता. तो एकदा शिकारी करीता जंगलात गेला व जंगलात भटकत असताना वाट चुकला. त्याला अतिशय तहान लागली. त्याच वेळेस त्याची दृष्टी एका

भिल्ल तरुणीवर पडली. तिचे अनुपम सौंदर्य तो पहात राहिला व तहान लागलेली विसरला. ती भिल्ल तरुणी सुद्धा कृतवर्मा-कडे मुग्ध होऊन पाहू लागली.

काहीवेळाने तो भानावर आला व त्याने त्या मुलीकडे तहान लागली आहे पाणी दे असे म्हटले. त्या भिल्ल मुलीने एका कमळाच्या पानांच्या द्रोणात पाणी भरून आणले सोबत वडिलांना पण घेऊन आली.

कृतवर्माची तहान भागे पर्यंत त्या भिल्ल तरुणीचा पिता शांतपणे पहात उभा राहिला. नतर त्याने त्यांची माहिती विचारली. राजा कृतवर्मा म्हणाला—"भिल्ल सरदार, माझे ह्या मुलीवर प्रेम बसले आहे जर का तुम्ही अनुमती दिली तर मी हिच्या बरोबर लग्न करून घेईन व तिला माझ्या राज्याची राणी करीन.

त्यावर त्या भिल्ल युवतीचा पिता म्हणाला—"मी भिल्लांचा राजा आहे! तेव्हां माझ्या मुलीबरोबर जो कोणी विवाह करेल त्याला आमच्या जातीप्रमाणे भिल्लांचा राजा होऊन रहावयास पाहिजे!"

त्या उत्तराने राजाची घोर निराशा झाली. भिल्ल तरुणीला आपली करण्या-करीता त्याला राज्याचा व लोकांचा त्याग करणे केव्हांही संभव नव्हते.

कृतवर्मा विचारात पडला. आता काय करावे? तेव्हा ती तरुणी आपल्या वडिलांना म्हणाली—"बाबा, मला थोडावेळ राजा-बरोबर बोलण्याची संधी द्या."

सरदार भिल्लाने संमती दिली. तेव्हां त्या तरुणीने राजाला थोडे दूरवर नेऊन म्हटले—"महाराज, आपण ह्या लग्नाला मान्यता देऊन टाका आणि आपण जेव्हां भिल्लांचा राजा व्हाल तेव्हां तुम्ही दुसऱ्या कोणाला तरी राजा बनवून मला आपल्या राज्यात घेऊन जाऊ शकता!"

राजाला आता मनापासून वाटू लागले की, त्या भिल्ल तरुणीचे सुद्धा आपल्यावर प्रेम आहे. राजाने भिल्ल सरदाराला सांगितले कि मी तुमच्या मुलीबरोबर लग्न करण्यास तयार आहे.

"तर मग मी वराची परिक्षा घ्यावी म्हणतो! भिल्लांचा सरदार त्याला म्हणाला.

"वराची कसली परिक्षा?" कृतवर्माने विस्मयाने विचारले.

भिल्लजातीच्या तरुणी बरोबर विवाह करावयाचा असेल तर मल्लयुद्धांची चढा-ओढ ठेवली जाते. त्यात जो जिंकतो त्याच बरोबर भिल्ल तरुणींना विवाह लावून देण्यात येतो. राजाने ती अट मान्य केली.

दुसऱ्या दिवशी त्या चढाओढी ठेवण्यात आल्या राजाला धरून एकूण बाराजण मल्लयुद्धात भाग घेण्यास उपस्थित होते. भिल्ल सरदाराने त्याचे दोन भाग केले. कृतवर्माने आपल्या विरुद्ध युद्ध करणाऱ्यांना सर्वांना पराभूत केले. दुसऱ्या गटातील दिपक नावाच्या तरुणाने आपल्या विरुद्ध लढणाऱ्यांना सर्वांना हरविले. शेवटी दिपक व कृतवर्मा ह्या दोघांच्यात मल्लयुद्ध सुरू झाले.

दिपकला मल्लयुद्धाच्या सर्व खुब्या माहित होत्या. त्यामुळे त्याने कृतवर्माला पराभूत केले. राजा पराजित झाला हे पाहून भिल्ल तरुणीने अत्यानंदाने टाळ्या वाजविल्या व दिपकचे अभिनंदन केले. राजाला ते पाहून अपमानास्पद वाटले.

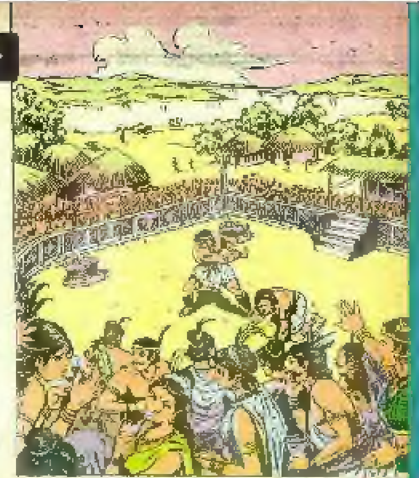

परंतु थोड्यावेळाने ती भिल्ल तरुणी राजाला एकांतात भेटून म्हणाली—"आपण एका राज्याचे राजा आहात तेव्हां आपण आपल्या सैन्यासह हल्ला करून मला घेऊन जाऊ शकता?"

कृतवर्मा त्याचक्षणाला भिल्ल तरुणीच्या मदतीने राजधानीला निघून गेला.

त्यानंतर राजाने आपल्या दरबारी मल्लयोद्धाला बोलावणे पाठविले व म्हटले—"आज पर्यंत मी अनेक विद्यांचे शिक्षण संपादन केले त्यात मला अद्वितिय यश प्राप्त झाले परंतु आज मी कुस्तीच्या चढाओढीत पराभूत झालो. त्यामुळे मला मल्लविद्येचे असे शिक्षण दे की, माझी

कोणी बरोबरी करू शकणार नाही!" दरबारी मल्लयोद्धाने राजाचे म्हणणे मान्य केले. कृतवर्माने सुद्धा मोठे मन लावून मल्लविद्येचे शिक्षण एका महिन्यात पूर्ण केले. ह्यानंतर त्याने दोघा कुशल सैनिक बरोबर घेतले व तो त्या भिल्ल सरदारच्या वस्तीत जाऊन पोहोचला व सरदाराला म्हणाला—"जर का मी मनात आणले तर आपल्या मुलीला जबरदस्तीने उचलून घेऊन जाऊ शकतो. परंतु मला असे करावयाचे नाही. म्हणून परत एकदा वर परीक्षे करीता चढाओढी ठेवा."

भिल्ल सरदाराने तावडतोब चढाओढी-बाडी तयारी करविली. ह्यावेळी राजाने मोठ्या कुशलतेने दिपकला मल्लयुद्धात हारवले. व तिला विचारले—"मागच्या खेपेस जेव्हा मी अपयशी झालो तेव्हां तू टाळ्या वाजवून आपला आनंद प्रकट केलास परंतु आता दिपक पराभूत झाल्यावर तू दुःखी कष्टी का झालीस?"

ह्यावर भिल्ल तरुणी केविलवाणे होऊन म्हणाली—"माझे दिपकावर प्रेम आहे. मला माहित होते की, मल्लविद्येमध्ये तो आपल्याला पराभूत करू शकणार. त्यावेळी मुद्दामच त्याला मला करीता वर-परिक्षा ठेऊन उत्साहीत केले की एका देशाचा राजा त्याचे प्राविण्य पाहून आनंदी होईल.

"तर मग तू मला नंतर असा का सल्ला दिलास की, मी सैन्यानिशी येऊन तुला पळवून घेऊन जावे?" कृतवर्मा आश्चर्य करीत म्हणाला.

भिल्ल तरुणी शांतपणे म्हणाली—"एका देशाचा राजा माझ्या करीता प्रेमाने आपल्या सैन्यानिशी येणार म्हणजे मला केवढा अभिमानास्पद आहे ना! आणि जर का मला आपण देशाची राणी बनवू इच्छितात तर मला सर्वात जास्त मोठेपणा नाही का मिळणार तरीही मला दिपक बरोबरच रहावेसे वाटते माझे प्रेम दिपकवर किती गाढ आहे. परंतु आपण तर पुन्हां वरपरिक्षा ठेऊन त्याला पराभूत करून टाकलेत. तेव्हां भिल्ल सरदाराला राजा कृतवर्मा म्हणाला—"तु आपल्या मुलीचे लग्न दिपक बरोबर करूनदे

"महाराज, यश मिळविलेत तेव्हां आमच्या चालीरिती ना अनुसरून माझ्या मुलीशी आपणासच लग्न करावयास हवे." सरदाराने सांगितले.

कृतवर्मा म्हणाला—"वर परिक्षा तर तेव्हांच संपली जेव्हां मी हारलो. तर्ज्याकरीता वरपरीक्षा एकदाच असते.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—"राजा, कृतवर्मा तर वरपरीक्षा पास झाला. मग त्याने त्या भिल्ल तरुणी बरोबर विवाह का केला नाही? त्याने तर भिल्ल तरुणी बरोबर विवाह करावयाचा ह्याच हेतूने तर राज्यात परत जाऊन मल्लविद्येचे शिक्षण घेतले ना! मग त्याने आपले विचार का बदलले? या सर्व शंकाचे समाधान कारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस, तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला—"वर परिक्षा केवळ एकदाच घेतली जाते ही गोष्ट तर कृतवर्माने सरदाराला सांगितली ही होती. राजाचा एका साधारण भिल्ल युवकाने पराभव करणे म्हणजे राजाला अपमानास्पद आहे. म्हणून कृतवर्माने मोठ्या मेहनतीने मन लावून ती विद्या आत्मसात केली व पुन्हां राजाने त्या भिल्लयुवका बरोबर स्पर्धा ठेवली ती फक्त ताकदीची परिक्षा होती वर परिक्षा नव्हती. ह्या पाठिमागे एक गूढ पण होते. तो भिल्ल युवक आपल्या प्रेमिकेला प्राप्त करण्याकरीता पुन्हां लढण्यास तयार झाला. तर तो राजाहूनही जास्त बलवान आहे दाखविण्या करीता तेव्हां सुद्धा मन लावून हे मल्लयुद्ध खेळला नसता, त्यामुळे असे सांगणे ठिक व खरे नाही की, कृतवर्माने आपले यश दुसऱ्याच्या कडे सोपविले.

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग झाल्यामुळे वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि परत झाडाला लोंबकळू लागला. (कल्पित)

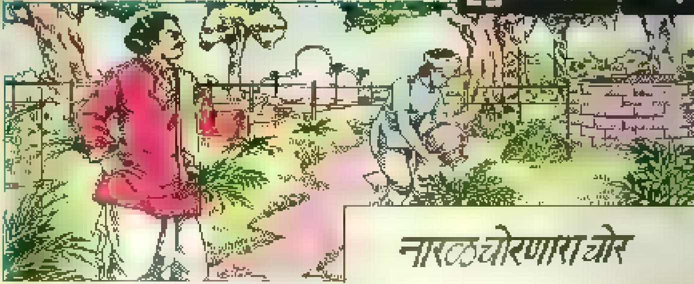

नारळ चोरणारा चोर

एका गावात जुगल किशोर नावाचा एक शेतकरी रहात होता. त्यानं एका मगन नावाच्या तरुण मुलाला माळ्याच्या कामाकरीता महिना ४ रु. पगार ठरवून आपल्या जागेत एक बाग लावली. त्या बागेत बरीच केळी, आंबे, नारळ यांची झाडं लावली. माळीपणा लागला.

हळूहळू बागेत फळबाग्या फोफावू लागल्या. त्यामुळं मगनने दोन रुपये पगारात वाढ मागितली.

"अरे इतक्या लवकर कसे पैसे वाढवून मागतोस! घाई करू नकोस! जरा नारळाला नारळ तरी लागू देत मग पहातो!" जुगल म्हणाला.

काही दिवसांनी नारळाला खूप मोहोर आला तेव्हां त्यानं मालकाकडं हट्ट केला की आता तरी पैसे वाढवून द्या. "अरे जा रे जा! आता बागेत तुला करण्यासारखे काही कामतरी राहिलं आहे का? आता तर एक पैसा सुद्धा वर मिळणार नाही. तुला पाहिजे तर काम कर नाहीतर चालू लाग" मालक गुर्मीत म्हणाला.

मगनला बराच पेच पडला कारण बागेत अवघड काम होते ते त्यानं सर्व संपवलं होतं. ही गोष्ट माहीत पडताच मालकानं आपलं म्हणणं हाणून पाडलं. आजपर्यंत मगन मेहनतीनं बागेत राबून काम करीत होता. त्याच्या मनानं आता बागेत चोरी करण्याचा निश्चय केला.

तो रोज रात्री बागेतून दोन नारळ तोडून नेऊ लागला. तीन दिवसानं जुगलला कळलं की, बागेतील नारळांची चोरी होत आहे. परंतु त्याला चोराचा शोध लागला नाही. त्यानं मगनला विचारलं की तू तर नारळ चोरून नेत नाहीस ना! तेव्हां त्यानं आपल्याला काही एक माहीत नसल्याचे स्पष्ट सांगितलं.

'ठिक आहे, तर तू एक काम कर. रात्रीच्यावेळी बागेत पहारा देण्याचे व चोराला पकडून देण्याचे काम कर" जुगलकिशोरने त्याला विनविले.

"साहेब, आपण माझा पगार दोन रुपये वाढवून द्या मी रात्री पहारा देण्याचे व चोराला पकडून देण्याचे काम नक्की करतो" मगनने उत्तर देत म्हटले.

"हे काही चालायचे नाही. मी स्वत:च रात्री पहारा देतो" असे म्हणत जुगलकिशोर देवळात जायला निघाला. देवळात पोहोचताच त्यानं देवीला साकडं घातलं की, "देवीमाते, नारळाची चोरी करणाऱ्याला जर माझ्या दृष्टीस पाडशील तर तुला एका बकरीचा बळी देईन" असं म्हणत त्याने साष्टांग नमस्कार घातला.

त्याचवेळी मगन सुद्धा देवळात देवीचे दर्शन घेण्याकरीता आला होता. त्यानं भिंतीआड लपून मालकाचा नवस ऐकला व मालक निघून जाताच देवीला साष्टांग नमस्कार करीत म्हणाला "देवी मला माझ्या मालकाच्या नजरेपासून वाचवशील तर तुला मी एका कोंबड्याचा बळी देईन"

त्याच दिवशी मगन अर्धी रात्र उलटल्यावर बागेत शिरून विहिरी जवळच्या एका नारळाच्या झाडावर चढला व एक नारळ तोडून त्याने दूर भिरकावला. त्यानं असा विचार करून नारळ लांब फेकला की, जर

मालक सरोसरी आपंत चोराच्या शोधा-करीता जागत बसला असला तर नारळाच्या आवाजाने तो नारळ पडला तेथं जाईल.

परंतु दुर्दैवाने जुगलकिशोरनं आधीच नारळाच्या झाडावर कोणीतरी चढत असतांना पाहिलं होतं. त्यामुळे तो काठी व दोरी घेऊन मगन चढला होता त्या झाडाखाली आला व जोरात ओरडून म्हणाला— 'अरे हरामखोर चोरा मला असा धोका देत होतास का? खाली उतर. तुला ह्याच झाडाला बांधून तुझी चामडी सोलतो बघ !'"

मगन भयाने थरथर कापू लागला व झाडावरच चुपचूप बसून राहिला. त्याचक्षणी झाडावरून कांही तरी धप्प आवाजाबरोबर विहीरीत पडलेलं त्याला दिसलं.

"अरे चोरा माझ्या डोळ्यात धूळ फेकून विहिरीत उडी मारून माझ्यापासून पळून जायला पाहातोस काय? मी एक निष्णात पोहणारा आहे" असे म्हणत जुगलने विहिरीत उडी मारली. त्याला कोणाचे तरी डोके हाताला लागले परंतु त्याला ते पकडता आले नाही. चोराची चलाख बुद्धी पाहून त्याला अत्यंत अचंबा वाटला.

दुसऱ्या दिवशी पुन्हा जुगल त्या गावदेवीच्या देवळात आला व देवीची प्रार्थना करीत म्हणाला "हे देवी माते, तू मला धोका दिलास. चोर माझ्या हातात सापडल्यावर एवढा सुटून पळून गेला. मी तुला बकरीचा बळी देणार नाही."

"तू चोर दृष्टीस पाडण्याची मला प्रार्थना केलीस. मी तुला चोर दाखवून दिला. तू तुझ्या नोकराला सुद्धा दोन रुपये वाढवून न देणारा एक महाकंजूष आहेस. असे असतांना तूं मला काय बकरीचा बळी देऊ करणार? काय ह्यावर मी विश्वास ठेवू?" देवीने पुजाऱ्याच्या तोंडी आपलं म्हणणे त्याला बोलून दाखविलं.

देवीचे बोलणे ऐकल्यावर जुगलच्या डोक्यात प्रकाश पडला. त्याने त्याच दिवशी मगनचा पगार वाढवून दिला. त्यानंतर त्यांच्या बागेत पुन्हां कधी चोरी झाली नाही.

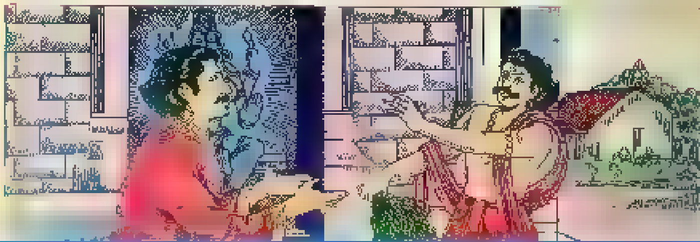

बुद्धिमान पत्नी

केशवगुप्त नावाचा व्यापारी जेव्हां असाध्य रोगानें आजारी पडला व त्या आजारातून त्याची उठण्याची चिन्हे दिसली नाहीत तेव्हां त्याच्या बरोबरीच्या कर्मचाऱ्यांनी चुकीचा हिशोब करून त्याला धक्का दिला व त्याची सर्व संपत्ती लुटली. आपल्या दिर्घकालीन आजारावर उपचार करून घेण्याकरीता केशवगुप्तला घरातील सर्व किमती वस्तू व शेवटी शेवटी आपल्या बायकोचे दागीने सुद्धा विकावे लागले. परंतु तो थोडा आजारातून सुधारला आणि गरीब झाला.

त्या परिस्थितीत सुद्धा त्याने आपले धैर्य सोडू दिलं नाही आणि कोणाकडून तरी हजार रुपये उधार घेऊन पुन्हां व्यापार करण्याचा मनाशी निश्चय केला. त्या विचाराने तो त्याच्या लहानपणीचा मित्र जगदीप ह्याच्या घरी गेला.

जगदीपने त्याचे मोठ्या आनंदाने स्वागत केले व सर्व हकीकत ऐकून म्हटले- नारळाच्या झाडावरून नारळ काढणारा व नारळ विकणारा ह्यांच्यात जमिन अस्मानाचे अंतर असते. नारळ काढणारा जर झाडावरून खाली पडला तर पुन्हां झाडावर चढण्याचे धाडस करीत नाही. त्याने दुसरा कांहीतरी धंदा करावयास पाहिजे.

जगदीपच्या बोलण्यातला मर्म समजून त्याला राग उफाळून आला परंतु त्याने त्यावर नियंत्रण ठेवत म्हटले-"संकटाला घाबरून जो माणूस आपल्या धंद्याला हात लावून घेतो तो माझ्या दृष्टीने एक नंबरचा मूर्ख असतो. तू नारळाची गोष्ट काढलीस म्हणून मी एक गोष्ट सांगतो. जरी कां मी झाडावर चढणारा नसलो तरी संकट काळ टाळी मी नक्की

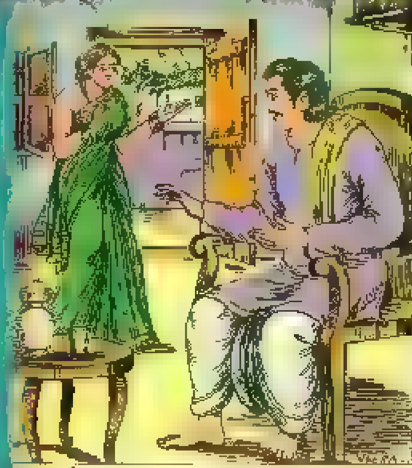

सावधानीने बाळगली असती. व्यापाराच्या बाबतीत मी दुसऱ्या कामाच्या बाबतीत विशेष चपळ नव्हतो. आपल्या रहाण्यासाठी प्रयत्न करीन.

हे ऐकल्यावर [illegible] मन द्रवित झालं. तरी सुद्धा त्यानं वरवर प्रसन्न चेहरा करीत म्हटलं— केशव, तू हात लान सांगितलंस परंतु सध्यातरी माझा व्यापार म्हणण्याइतका चांगला नाही. एका बाजूने ज्यांच्याकडून मी कर्ज घेतलं आहे ते पाठीस लागले आहेत आणि ज्यांच्याकडून किंमत वसूल करायची आहे ते देत नाहीत त्यामुळे अशा परिस्थितीत मी तुला शंभर रुपये कुठून उधार देऊ. पाहिजे तर हे सध्या पाच रुपये घेऊन जा. आणि मग ते परत करण्याची जरूरी नाही."

ह्या गोष्टीवरून त्याने आपल्या मित्रांची परीक्षा केली. त्याने अशदीप कडून मिळालेले पाच रुपये घेतले व तो इतर तीघां मित्रांकडे गेला. तेथे त्याने आपला सविस्तर वृत्तांत ऐकवला. त्या सर्वांनी सुद्धा काहीनाकाही कारण सांगून पाच रुपये देऊन त्याला परत न करण्याविषयी सांगून पाठवून दिले.

केशवनं शेवटं विचार केला की, आपल्याला शंभर रुपये मिळणं अशक्य आहे. आणि तो परत घरी आला व त्याने आपल्या बायकोला घडलेली घटना सांगितली.

वास्तविक गोष्ट ऐकून केशवच्या बायकोला अतिशय दुःख झालं. ती पतीला म्हणाली 'एवढ्या मोठ्या शहरात काय तुमचे चौघच मित्र आहेत. तुम्हीतर इथंच जन्मलात इथंच लहानाचे मोठे झालात व व्यापाराची सुरवात सुद्धा केलीत. काय दुसरा कोणी तुम्हांला मित्र नाही?'

केशव थोडा विचार करीत राहला. नंतर विश्वास घेत म्हणाला—"माझे बालपणचे मित्र व्यापाराच्या देवीघेवीतले मित्र असे एकूण चाळीस एक नक्की निघतील."

"तर मग तुम्ही मला त्यांची नावे व पत्ते लिहून द्या!" केशवची बायको म्हणाली.

"त्यातून फायदा काय? खरे तर तुला काय करायचे आहे ते तर सांग?" केशवने अचंबा वाटून विचारले.

"मी काही करणार नाहीय पण जे काय करायचे आहे ते आपला मुलगा हरीगुप्त करेल." केशवच्या पत्नीने सांगितलं.

त्या दिवशी रात्री केशवने आपल्या सर्व मित्रांची नावे आठवणीत आणली व त्यांची नावे पत्ते लिहून ती बायकोच्या हातात दिली. दुसऱ्या दिवशी केशवच्या बायकोने आपल्या चौदावर्षाच्या हरीगुप्तच्या हातात तो कागद देत म्हटलं—"बाळा, तू ह्या कागदावर लिहिलेल्या नावांच्या माणसांच्या घरी जा आणि त्यांना भेटून वडिलांनी शंभर रुपये उसने मागितले आहेत म्हणून सांग आणि ते द्यायला तयार झाले तर वडील येऊन घेऊन जातील असे सांग!"

त्याच दिवशी संध्याकाळी हरीगुप्त एक पिशवी भरून पैसे घेऊन घरी परत आला.

केशवला आश्चर्याचा धक्का बसला. त्याने आपल्या मुलाला विचारलं तेव्हा हरीगुप्त म्हणाला—"बाबा, आपल्या कोणत्याही मित्राकडे उधार द्यायला शंभर रुपये नाहीत. परंतु प्रत्येकाने असे मनात योजून कोणी दहा तर कोणी पाच रुपये दिले की तुमचे वडील पूर्ववत व्यापार सुरु करु देत व हे पैसे परत न करण्याविषयी सुद्धा त्या सर्वांनी निक्षून मला सांगितलं व बजावले."

केशवनं आपल्या पत्नीच्या चातुर्याची तारीफ केली. ह्यानंतर त्याने हरीगुप्तच्या हातून पिशवी घेऊन पैसे मोजले. तेव्हा त्यात एकूण चारशे रुपये निघाले. त्याला आनंद झाला.

त्या पैशांनं केशवनं एक छान धंदा सुरु केला व पाच सहा वर्षाच्या आत तो आपल्या पूर्वस्थितीला आणला.

वैराग्य

प्राचीन काळी काशी मध्ये ब्रह्मदत्त नांवाचा राजा राज्य करीत होता. तेव्हां त्याच वेळेस विदेह राज्याची राजधानी मिथिला नगरावर राजा महाजनक राज्य करीत असे. त्याला अरिष्टजनक आणि पोलजनक नावाचे दोघे मुलगे होते.

महाजनकाच्या मृत्यु नंतर अरिष्टजनकचा राज्याभिषेक झाला. त्याने आपला लहान भाऊ पोलजनकला युवराज केले.

परंतु थोड्या दिवसांने अरिष्टजनकला गुप्तहेराकडून असे समजले की, आपला धाकटा भाऊ पोलजनक आपला वध करून स्वतः राजा बनू पहात आहे. परंतु अरिष्टजनकाने त्याची उपेक्षा केली व त्या बातमीकडे जाणूनबुजून दुर्लक्ष केले.

आपल्या मोठ्या भावाच्या बेजबाबदारपणाचा उपयोग करून पोलजनकने थोडे सैन्य तयार केले व मोठ्या भावावर चढयवान चाल करून जाऊन त्याला युद्धात ठार मारले.

अरिष्टजनक मरताना त्याची पट्टराणी गर्भवती होती. आपल्या पतीच्या मरणाची बातमी कळताच तीनं आपले सर्व दागदागीने अंगावरून उतरवले व ते एका टोपलीत ठेवून त्यावरून थोडा भुसा टाकून बंद केले आणि नंतर स्वतः मळकट कपडे परिधान करून ती टोपली डोक्यावर घेऊन ती रस्त्याने निघाली. वाटेवर तिला कोणीही ओळखू शकले नाही. ती उत्तरेकडच्या दाराने बाहेर पडून शहराच्या बाहेर निघून गेली. ती चालून खूप थकली परंतु राणीला आता समजेना की, कोठे जावे कारण ती महालातून कधीही बाहेरच गेली नव्हती. तीने एकले होते की, कालचंपा नावाचे नगर कुठतरी आहे त्यामुळे ती तेथेच बसलेल्या झाडाखाली टोपली ठेवून बसली व येणाऱ्या जाणाऱ्या पैकी लोकांना विचारू लागली—"दादा साहेब कालचंपा नगराला जाणारा रस्ता कुठून जातो? मला सांगता का?" परंतु तिला कोणीही रस्ता सांगू शकला नाही. ती बिचारी गोंधळून गेली.

सरतेशेवटी एक बैलगाडीवाला त्या रस्त्याने जात होता. त्याने तिला विचारले—"मुली मी कालचंपा नगराला जात आहे. तुला दिवस पूर्ण भरलेले दिसताहेत वाटते. त्यामुळे मी बैलांना हळू हांकीत नेईन तू माझ्या गाडीत चढ." राणी गाडीत चढून बसली व कालचंपा नगरात पोहोचली. गाडीवाल्याने राणीला हमरस्त्यावर सोडले व तो निघून गेला. राणीला समजेना की आता कुठे जावे! त्यामुळे ती रस्त्याच्या कडेला बसून राहिली रस्त्यावरून येणाऱ्या-जाणाऱ्या लोकांकडे विचित्र नजरेने पहात राहिली.

थोड्यावेळाने एक ब्राह्मण आपल्या शिष्यांसमवेत नदीवर स्नानास जाण्यास निघाला. त्याने रस्त्याकडेला बसलेल्या गर्भवती बाईला पाहिले व त्याने शिष्यांना तेथेच थांबायला सांगितले व तो त्या बाईच्या जवळ गेला व त्याने तिला काय झाले ते विचारले.

"दादा, मी मिथिलानगरची राणी आहे. माझ्या पतीला युद्धात वीरगती प्राप्त झाली व मी अनाथ झाले. माझ्या ओळखीचं इथं कोणी नाही. ह्या गावात मला कोणी माहितीचा नाही मला कोठे जावे ते सुचत नाही." राणीनं त्या ब्राह्मणाला सांगत म्हटले.

"तुला माझ्या घराचा आसरा घ्यावयास हरकत नाही. परंतु त्या पूर्वी तुला एक सोंग करावयास पाहिजे माझ्या पायावर पडून तू छाती पिटून पिटून रडत म्हणजे ते माझ्या शिष्यांच्या कानावर पडेल. मी तुझी गोष्ट सर्वांकरीता गुप्त ठेवेन व तुझे रक्षण करेन" ब्राह्मण म्हणाला.

राणी ब्राह्मणाने सांगितल्या प्रमाणे करावयास तयार झाली. कोणी बाई आपल्या गुरुंच्या पायावर पडून रडण्याचा आवाज बाजूला बसलेल्या शिष्यांनी ऐकला व ते तावडतोब जवळ जात विचारू लागले–"गुरुदेव ह्यांना काय झाले आहे? तेवढ्या अवधीत रस्त्यावरून जाणारे येणारे बरेच लोक तेथे जमले त्यांनी सर्वांनी त्या बाई विषयी चौकशी केली तेव्हां ब्राह्मणानी त्या लोकांना असे सांगितले.

"ह्रि माझी सर्वांत लहान बहिण आहे. मी जेव्हा माझे गाव सोडून इथे आलो त्यानंतर हिचा जन्म झाला. त्यामुळे आज-पर्यंत मी हिला पाहिले नव्हते. व हिने मला पाहिले नव्हते.

ब्राह्मणाच्या बोलण्यावर सर्वांनी विश्वास केला ब्राह्मणाने तिला आपल्या घरी नेले. तिला स्नान करावयास सांगून जेवण दिले. काही दिवसाने तिने एका मुलाला जन्म दिला. राणीने आपल्या बाळाचे नामकरण करून आपल्या सासऱ्याचे नांव 'महाजनक' त्याला ठेवले. हाच मुलगा म्हणजे बोधिसत्व होय.

महाजनक हळूहळू लहानाचा मोठा होवू लागला. त्याच्या बरोबर खेळणारे क्षत्रिय-कुमार नेहमी त्याची अवहेलना करीत असत. त्यामुळे चिडून जाऊन तो सर्वांना हाणामार करीत असे. ती सर्व मुले रडत घरी जात व आपल्या आईकडे तक्रार करीत की त्या विधवा पुत्राने आम्हांला

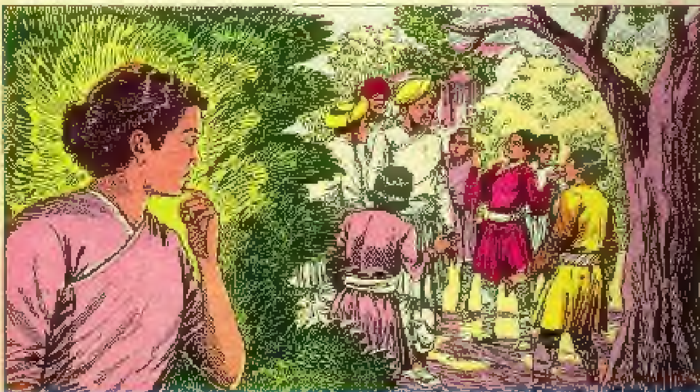

मारेल. तू त्याला [illegible]. जेव्हां महाजनकला समजले की, आपल्या काकाने राज्याच्या अभिलाषाने युद्धात आपल्या वडिलांना ठार मारून राज्य प्राप्त केले तेव्हां त्याच्या मनात निश्चितेने राज्य परत हस्तगत करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. वयाच्या सोळाव्या वर्षी त्याने आपले शिक्षण पूर्ण केले व आपल्या आईला म्हणाला–"आई, मी विदेह राज्यावर अधिकार प्राप्त करून राज्यकारभार करीन. काय तुझ्यापाशी काही धन आहे का? राणीने बरोबर आणलेल्या टोपलीतील दागीने त्याला दाखविले. त्यातील फक्त अर्धे दागदागिने घेऊन तो मिथिला नगरास जाण्यास निघाला.

बरोबर त्याच सुमारास पोलजनक राजाला अर्धांगवायूचा झटका झाला व त्याने अंथरूण धरले महाजनकने ज्याक्षणी मिथिला नगराच्या वेशीत पाय टाकला तेव्हां त्याक्षणाला पोलजनकचा देहान्त झाला.

पोलजनकला कोणीही वारस नव्हता. राजपुरोहितांनी एका रथावर राजमुकुट, राजछत्र, राजदण्ड पादुका वगैरे ठेऊन रथ राजमार्गाने चालविला. मागे पुरो-हित व मंत्री त्याच्या पाठीमागे जाऊ लागले.

रथ थोडा पुढे जाऊन एके ठिकाणी थांबला जेथे महाजनक विश्रांती करीत बसले होते.

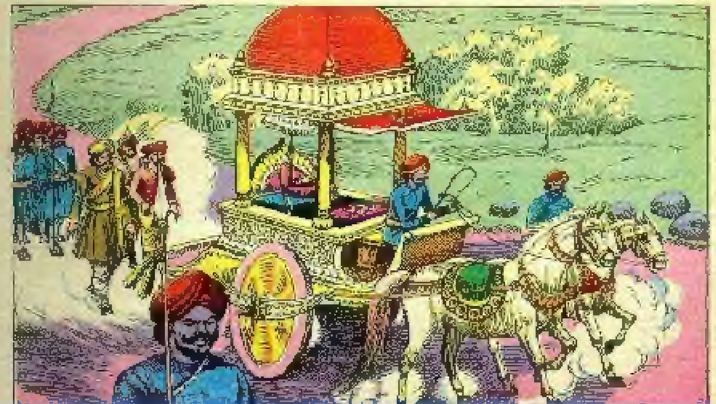

राजपुरोहिताने महाजनकला निरखून पाहिले व बोलला की याच्या देहावर राजलक्षण दिसते आहे. तेव्हां विदेह राज्याचा राजा त्याला बनविण्यात आले. त्याचा राज्याभिषेक केला. थोड्या दिवसाने महाजनकने सीवली देवी नावाच्या मुली बरोबर लग्न केले व राज्य कारभार सांभाळू लागला. त्यांना दिर्घायु नावाचा एक मुलगा झाला.

काही दिवस लोटले एकदा महाजनकला उद्यान पहाण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. तेव्हां तो हत्तीवर स्वार होऊन निघाला. उद्यानात फिरता क्षणीच त्याला समोर सुंदर दोन आंब्याचे वृक्ष दिसले ते दोन्ही वृक्ष पानांनी गच्च भरलेले दिसत होते. त्यातील एकावर खूप आंबे लागले होते. दुसऱ्यावर एक सुद्धा नव्हता. राजाने जवळ जाऊन त्यातील एक आंबा तोडला व खाल्ला त्याला तो चांगला स्वादिष्ट लागला. तेव्हां राजाने विचार केला की, परते वेळी आणखी तोडून खावेत.

राजा जसा पुढे गेला, तसा त्याच्या कुटुंबातील सर्व उद्यानात शिरली व घाई-घाईने सर्वांनी आंबे तोडून खाल्ले. तेवढ्या घाईगर्दीत बऱ्याच जणांनी त्याच्या फांद्या व पाने सुद्धा तोडली. त्यामुळे तो सुंदर दिसणार वृक्ष एकदम ओका बोका वाटू लागला.

राजा सर्व उद्यान फिरून परत आंब्याच्या बागेत तेथे आला व त्या एकदम उजाड दिसणाऱ्या वृक्षाकडे पहात आश्चर्य चकित झाला. त्याच्या शेजारी फळ नसलेला वृक्ष तेवढाच सुंदर दिसत होता.

महाजनक आपल्या मनामध्ये विचार करू लागला—"हा माझ्यासारख्याला एक चांगला धडा आहे. राज्यातील सारे वैभव ह्याच एका फळवृक्षासारखे आहे. संन्यास त्या फळहीन वृक्षासारखा आहे. ह्या वृक्षाला तोडण्याचा कोणी एक प्रयत्न करणार नाही मी सर्व वैभवाचा त्याग करून संन्यास घेईन.

(पुढील अंकी समाप्त)

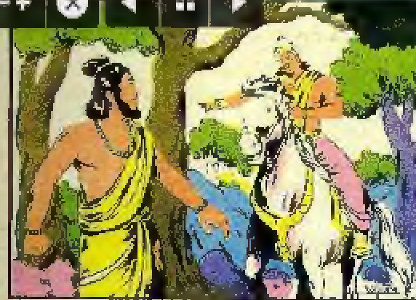

विपाशा

कल्माषपाद नावाचा राजा एकदा घोड्यावर स्वार होऊन अरण्यमार्गाने जात होता. तो रस्ता भयंकर अरुंद-[illegible] भरलेला होता. त्यावेळेस शक्ति नावाचा मुनी-कुमाराने त्याला बाजूला सरकून आपल्याला जाण्यास वाट देण्याविषयी सांगितले.

"साधू संन्याशा विषयी श्रद्धा-भक्ति दाखविणे हे राजा लोकांचे कर्तव्य आहे. त्यामुळे तूच बाजूला जाऊन मला रस्ता मोकळा करून दे." मुनी कुमार म्हणाला. ते ऐकून राजा कल्माषपादला अत्यंत राग आला. व त्याने हातातल्या चाबकाने त्याला मारले.

राजाचा अत्याचार पाहून मुनी-कुमारला आश्चर्य वाटले. परंतु थोड्या-वेळाने [illegible] त्याने त्याला शाप देत म्हटले—"तू राक्षसी वृत्तीचा आहेस. त्यामुळे राज्य करण्यास अयोग्य नालायक आहेस म्हणून तू राक्षस होशील!" दुसऱ्या क्षणी राजाचे राक्षसात परिवर्तन झाले.

मुनीकुमार शक्ति दुसरा कोणी नव्हता. महामुनी वसिष्ठ यांचा जेष्ठ पुत्र होता. वसिष्ठ मुनींच्या बद्दल विश्वामित्र परम शत्रु भाव ठेवत असत. त्यामुळे विश्वामित्रानी राक्षस रूपात असलेल्या कल्मषपादच्या आत एका भुताचा प्रवेश करविला. भुताच्या प्रभावाने राक्षसरूपी कल्मषपादने एक दिवस मुनीमुनीकुमार शक्तिला गळा दाबून ठार केले.

कल्मषपाद त्यानेही संतुष्ट झाला नाही. तेथून सरळ महामुनी वसिष्ठ यांच्या आश्रमात गेला. त्यावेळी वसिष्ठ मुनी तेथे नव्हते. परंतु त्याने तेथे असलेल्या सर्व निशस्त्र वसिष्ठ पुत्रांना ठार केले व मुनींच्या आश्रमाला आग लावली.

त्यानंतर थोड्यावेळाने वसिष्ठ महामुनी आश्रमात परत आले. आपले मेलेले पुत्र व जळालेला आश्रम पाहून आश्चर्य करू लागले. त्यांना अत्यंत दुःख झाले. तरीही आपले नशिब वाईट म्हणून त्यांनी कोणा बरोबर प्रतिकार केला नाही.

पुत्रशोकाने ग्रासलेल्या वसिष्ठ महामुनींनी आपल्या प्राणांचा त्याग करण्याचा दृढ संकल्प केला. ते एका पर्वताच्या शिखरावर चढून गेले. आणि तेथून [illegible] असलेल्या नदीच्या प्रवाहात त्यांनी उडी मारली.

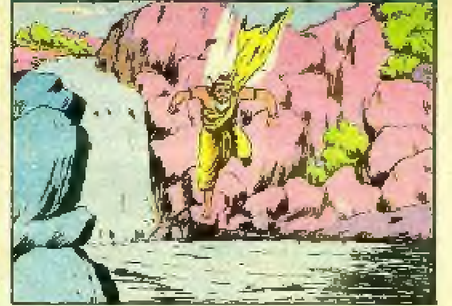

वसिष्ठ मुनी नदीत पडले परंतु त्या पाण्याच्या प्रवाहा बरोबर वहात गेले नाहीत. आणि त्यांच्या चोहोबाजूला तेव्हां पाणीही नव्हते. ते फक्त तेथेच उभे होते. त्यांनी मनात जाणले की, त्या करूणामय नदीमातेने आपल्याला वाचवले.

तसाच त्यांनी मरण जाण्याचा प्रयत्न चालू ठेवला. आणि त्या नदीच्या काठाने ते चालत चालत अशा जागी पोहोचले की, जेथे नदी खूप खोल खळाळती होती. त्यांनी आपले हात पाय बांधले व आपले शरिर नदीत लोटून दिले.

नदीत पडता पडता त्यांचे हात पाय एकाएकी सुटून मोकळे झाले. नदीच्या प्रवाहांनी त्यांचे हातपाय सोडवले नाहीत तर त्यांची आपल्या थंडगार पाण्याने थकावट दूर केली व त्यांना आराम दिला.

त्याच वेळी वसिष्ठांना शक्तीची बायको आपली सून नदीच्या काठावर उभी राहून [illegible] करत असलेली दिसली. तेव्हां वसिष्ठांना आठवण झाली, की ती पूर्ण महिन्यांची गर्भवती आहे. व ती लवकरच आपल्याला एक नातू देणार आहे. काही नाही तरी आपल्याला नातवाकरीता तरी जगणे भाग आहे. असा निश्चय करून ते नदीतून बाहेर आले.

ह्या नवीन नदीला आपल्या बद्दल प्रेमभाव-जणू मातृतुल्य प्रेम आहे पाहून वसिष्ठांना आनंद [illegible] राहिला. आपल्या भक्ताचे पाश केल्यामुळे ह्या नदीचे त्यांनी नामकरण केले "विपाशा" आज सुद्धा विपाशा नदीत स्नान करणे म्हणजे लोक आपल्या भाग्याची गोष्टच मानतात.

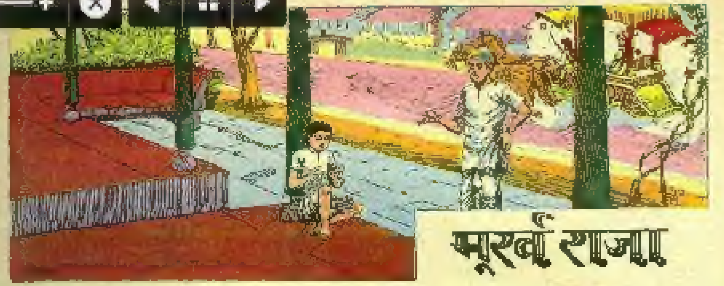

मूर्ख राजा

तारुण्यात आलेला जयवर्मा आपल्या वडिलांच्या मृत्यु नंतर विक्रमपुरचा राजा बनला. तो मोठा तेजस्वी व पराक्रमी होता. कोणत्याही गोष्टीत उशिर व बेजबाबदारी त्यांना सहन होत नसे.

एके दिवशी जयवर्मा आपल्या नगरातील राजप्रासादून बागेत विहार करण्यासाठी चालत जात असतांना त्याची नजर एके गृहस्थ आपल्या मुलाला रागावत असलेल्यावर पडली. तो म्हणत होता- "अरे मूर्खा, तुला गुरुकुलात विद्याभ्यास करायचा शिकविण्यात मी मोठी चूक केली. तू पुस्तकी ज्ञान तर प्राप्त केलेसच परंतु तुला व्यवहार ज्ञानाविषयी काडी इतकी अक्कल आली नाही. उलट तू एक नंबरचा आळशी बनला आहेस. तुला इकडे काही शेतीभाती करण्याकरीता किंवा तिकडे काही नोकरी चाकरी करण्यालायकी सुद्धा लायकी राहिली नाही. तुला पहिल्याप्रमाणे समजून येते की, गुरुकुलातील अभ्यास काही कामाचा नाही!"

वडिलांचे रागावणे ऐकले न ऐकल्या सारखे करून त्याचा मुलगा कठड्यावर पुस्तकात डोके खुपसून वाचीत बसला होता.

जयवर्माला त्या मुलाच्या वागण्यामुळे विचार आला व त्याच्या मनात एकच गोष्ट घर करून राहिली की, गुरुकुलात असेच आळशी व मूर्ख विद्यार्थी तयार होतात. त्यामुळे सर्व गुरुकुले बंद करून अशा नगरात वाढणाऱ्या नालायकांची संख्या कमी करता येईल. व संकटापासून राज्याला वाचवता येईल. जयवर्माने तावडतोब दुसऱ्या दिवशी सर्व गुरुकुले व त्याच्या पाठशाळा बंद करण्याची दवंडी पिटविण्याची आज्ञा केली.

काही महिने उलटले एकदा जयवर्माचा दरबार भरला होता. त्याच वेळेस एक